

ИСЛАМДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІК ПЕН ӘДІЛЕТТІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ*

¹Карибаев О.О. **, ²Симтиков Ж.Қ.

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)

¹ol1188zhas@mail.ru, ²zhomart-67@mail.ru

¹Karibayev O. *, ²Simtikov Zh.

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)

¹ol1188zhas@mail.ru, ²zhomart-67@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Исламның қоғамның экономикалық, әлеуметтік және саяси ұйымына және жеке тұлғаның рухани қалыптасуына қатынасы қарастырылған. Исламдық принциптер мен ілімдер әділеттілік, ынтымақтастық және ұжымдық жауапкершілік құндылықтарын қоса алғанда, әлеуметтік құрылымның негіздерін қалай қалыптастыратыны жан-жақты қарастырылады. Экономикалық салада ислам экономикасының тұжырымдамалары, нарықты ұйымдастыруға және ресурстарды бөлуге әсер ететін әділ сауда және әлеуметтік жауапкершілік принциптері талданады. Дәстүрлі ислам ілімдері мен экономикадағы, әлеуметтік саясаттағы және мемлекеттік биліктегі заманауи тәсілдердің өзара әрекеттесуіне ерекше назар аударылады және оның қазіргі тарихи кезеңдегі маңыздылығы байыпталады.

Кілт сөздер: ислам, мораль, нарық, әлеумет, құндылық, әділеттілік, капитал, тұлға, руханият, мемлекеттік билік.

Kipicne

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда тарихи үдерістің ең маңызды әрі жеке қарастырылуы тиіс мәселесі – тарихи субъектіліктердің арасында көп жағдайда бейбітшіліктің болмауы. Демек, саяси қатынастардың адам мүддесіне сәйкес келмей жататын жағдайы рухани әлемді әлсіретіп отырды. Қазіргі қоғам адам материалдық прогресс тұрғысынан жоғары деңгейге жетті және бұл прогресс ғылым мен технологиялардың дамуына тікелей байланысты болды. Адамзаттың түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ғылым мен технологиялар шексіз жылдамдықпен дамып келеді. Табысқа жеткен қоғамдар қазіргі әлемнің ғылыми жетістіктерінен әлдеқайда көбірек пайда көріп отыр. Дегенмен, прогрестің жарығы әлемнің ең қараңғы бұрыштарына да жетіп, сол жерлерде адамдар әлі күнге дейін өткен дәуірдің әсерімен өмір сүріп келеді.

Кез келген қоғамда адамның қалыптасуы күрделі мәселе, дегенмен оның өмірі тек бақыт пен қанағатпен ғана өмір сүруден тұрмайды. Ол құбылыстық, танымдық

* Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (Грант AP19677167 «Қоғамның тұтастанған қайта пішімделуі жағдайында тұлғаның рухани қалыптасу мәселелері»).

**Автор-корреспондент - Карибаев О.О. ol1188zhas@mail.ru

деңгейде қарама-қайшылықтардан да тұрады. Мысалы, қоғамда психологиялық сипаттағы уайымдар, қорқыныш, алаңдаушылықтар артуда, болашаққа деген сенімсіздік бар және қоғамда қордалаған өткеннің мұрасына деген наразылық та күшеюде. Міне, біздің қоғамымызда туындаған ең өзекті мәселелердің кейбірі осындай. Бұл өз кезегінде адамда жастар ұрпағының ойлау тәсілінде терең тамырланған дүниетанымдық, құндылықтық қанағаттанбаушылықты тудырады.

Қазіргі діндердің жағдайын зерттей отырып, сенім мәселелерінде парадоксалды жағдай байқалатынын көзден таса етуге болмайды. Жалпы алғанда, дін өзінің ықпалын жоғалтып бара жатқанымен, сонымен бірге өмірдің әртүрлі салаларын-да оның өзіндік әсері күшейіп келеді. Қоғамның кейбір бөліктерінде және дерлік барлық діндерде орта ғасырлардағы каталдық пен басқа пікірлерге төзбеушілікке толы діни догмаларға қайта оралуға деген қуатты ұмтылысты көре аламыз.

Моральдық тұрғыдан алғанда дін өз позицияларын бірте-бірте жоғалтуда және оған негіз болатын факторлар төмендегідей: қылмыстың көріністері замаанауи қоғамда барлық жерде кең таралуда; кейбір әлеуметтік орталарда адамдардың теңдігі мен әділеттілікті жүзеге асыру құлдырау шегіне жетіп тұр; қоғамдағы әлеуметтік міндеттер еленбей, эгоистік индивидуализм күш алып, тіпті басқа тұрғыдан алғанда өзін діндар деп жариялайтын елдерде де орын алуда. Өкінішке орай, осы және қоғамның моральдық құлдырауын көрсететін басқа да көптеген қоғамдық зұлымдықтар енді қарапайым әдеттегі құбылысқа айналды. Екінші жағынан, ұзақ тоқырау мен шабыттандыратын дамудың жоқтығы діндар адамдар арасында жауыр болуды тудырады. Олардың күтетін ғажайыптар болмайды.

Әлемдік оқиғаларға тылсым күштердің араласуының оғаш құбылысы, сол арқылы әлем өзгеріп, бұл адамдардың пайдасына бұрылуы, ешқашан жүзеге аспайды. Олар түсініксіз болжаулардың орындалуын, сенімдерінің нығаюын қалайды. Алайда, олар сенгендей ештеңе кереметтер болмайды. Мұндай адамдар жаңадан пайда болатын культтердің пайда болуына негіз болады, олар өздерінің жеке қиялдарының топырағында өрбиді. Өткеннің тырнағынан құтылу қажеттілігі ішкі бос орынды жаңа нәрсемен толтыруға деген ұмтылысты туғызады [1, 22 б.].

Барлық осы бұзушы тенденцияларға қосымша, бүгінгі таңда әлемге қауіпті тағы бір өте алаңдататын құбылыс бар, ол, бәлкім, діни догмалардың жаңғыруына ұқсас нәрсе. Әрбір жаңа күн шығуымен бірге пікірлердің еркін алмасуы мен діндер арасындағы ашық диалог үшін қауіпті болатын тұншықтыратын атмосфера күшейіп келеді. Бұдан басқа, түрлі діндер арасындағы тарихи бәсекелестік пен қақтығыстар да өз рөлін ойнайды.

Ислам осы барлық мәселелерді жеке-жеке шешуге қабілетті, ол адамның барлық талаптары бен қажеттіліктерін толық қанағаттандыра алады. Ең жақсы өзара түсіністікке қол жеткізу үшін, әрі қарай мәселе әртүрлі категорияларға бөлінеді.

«Ислам» сөзі тура мағынасында «бейбітшілік» дегенді білдіреді. Бұл сөзде барлық Ислам ілімдері әлемге қатысты ең ғажайып түрде бейнеленген. Ислам – бейбітшілік пен тыныштық діні. Оның ілімдері адамзатқа барлық адамзат мүдделері мен ұмтылыстарының салаларында бейбітшілікті қамтамасыз етуге кепілдік береді.

Қазіргі әлем Ислам ілімінен бірнеше салада қажетті инструкцияны басшылыққа ала алады:

1. Діндер арасындағы бейбітшілік пен үйлесім.
2. Әлеуметтік мәселелерде жалпы бейбітшілік.
3. Әлеуметтік-экономикалық мәселелерде бейбітшілік.
4. Экономика саласындағы бейбітшілік.
5. Ішкі және сыртқы саясаттағы бейбітшілік.
6. Адамның өзімен бейбітшілік [1,18 б.].

Әлемде бейбітшілікті орнатуға дін көмек көрсететін болу үшін, бұл дін, адамзаттың бірлігін түпкілікті орнатуға әмбебап мүмкіндіктерге ие болған жағдайда, әмбебаптылық концепциясын қабылдауы қажет. Яғни, барлық адамдар, тері түсі, нәсілі немесе географиялық орналасқан жеріне қарамастан, бір Жаратушының туындылары болып табылады. Сондықтан олар Құдайдың басшылығына тең құқыққа ие, егер осындай басшылық адамзатқа берілген болса. Мұндай көзқарас қазіргі уақытта бар діндердің ешқайсысының ақиқатқа монополия жасау ұғымын жоққа шығарады.

Зерттеу әдіснамасы

Мәтіндік талдау: қоғамдық қатынастарды реттейтін принциптерді анықтау мақсатында Ислам ғалымдарының еңбектерін талдау. Тарихи-аналитикалық тәсіл: әлеуметтік, экономикалық және саяси құрылымдағы өзгерістерді анықтау үшін ол өзгерістерге Ислам жүйесін қарастыру. Салыстырмалы талдау: қоғамның әлеуметтік, экономикалық және саяси құрылымы контекстінде оларды исламдық жүйелермен салыстыру. Жүйелік тәсіл: ислам принциптерінің қоғамдағы әртүрлі құрылымдардың жұмысына әсерін және олардың өзара байланысын талдау.

Діни құндылықтар тартымдылығы туралы

Ежелден бері көптеген философтар адамзаттың бір үлкен отбасы ретінде біртұтас ту астында жиналатын сәт туралы армандайтын. Адамзаттың бірлігін қалыптастыру туралы түсінік тек саяси ойшылдармен ғана емес, сонымен қатар экономистер мен әлеуметтанушылар да бірдей зерттеді. Юрген Хабермас – демократиялық бейбітшілік пен ғаламдық этика мәселелерімен айналысты. Ол диалог пен өзара әрекеттесу үшін біртұтас дүниежүзілік кеңістік құру туралы сұрақтарды көтерді. Жан-Жак Руссо – әлеуметтік үйлесім мен халықтың бірлігін қамтамасыз ететін жалпыадамзаттық келісім құру идеяларын қарастырды. Эмиль Дюркгейм қоғамдағы әлеуметтік бірлік пен ынтымақтастық мәселелеріне көңіл бөлді. Оның әлеуметтік бірліктің дамуы туралы жұмыстары адамдарды біріктіретін нормалар мен құндылықтар арқылы микро деңгейде кеңірек бірлікке қалай қол жеткізуге болатынына қатысты сұрақтарды қамтиды [2, 79 б.].

Егер екі, үш немесе төрт қуатты дін, көптеген ғасырлық тарихи дәстүрлерге ие болып, бір уақытта өз сенімдерінің әмбебаптығына талап қойса, бұл барлық адамдардың санасында әлем бойынша ғажайып таңданыс пен сенімсіздікті тудырмай ма? Олардың өзара бәсекелестігі мен үстемдік үшін күресі әлемдегі

бейбітшілікке нақты және маңызды қауіп тудырмай ма? Мұндай ғаламдық діни ұмтылыстар өздері-ақ терең алаңдаушылық туғызатын мәселе. Алайда, егер осы ұмтылыстарға жауапсыз, фанатик және төзімсіз діни жетекшілердің қолына түсу қауіпін қосатын болсақ, онда осыған байланысты туындайтын қауіптің бірнеше есе артып, тек теориялық тұрғыдан емес, нақты өмірде орын алу ықтималдығы жоғары екендігін түсінеміз.

Ислам жағдайында, өкінішке орай, Исламның тек өзінің идеологиясын тарату үшін әртүрлі зорлық-зомбылықты насихаттайтыны туралы кең тараған пікірлер бар. Мұндай көзқарастар тек Исламның қарсыластары тарапынан ғана емес, сонымен қатар ортағасырлық категориялармен ойлайтын мұсылмандық «діни қызметкерлерден» де шығуда. Айқын болғандай, егер бір дін агрессия жолын тандаса, қалғандары өзін-өзі қорғауға құқықты болып, сол құралдармен әрекет етуге мәжбүр болады. Әрине, Исламның ұстанымы «діни қызметкерлердің» пікіріне сәйкес келмейді және Исламның өз идеологиясын тарату үшін зорлық-зомбылық қолдануды ақтайтынына қатаң қарсы.

Қасиетті Құранда мұсылмандар ғана емес, олар басқа діндердің ізбасарларын әділдік пен әділдікке шақырып қана қоймай, шындықты берік ұстанады деп біржақты түрде айтылады [3, 376 б.].

Бүгінгі таңда өзара қарым-қатынастарын жақсарту үшін Барлық діндер осындай бағыттағы көзқарасты қабылдағаны орынды. Діни бейбітшілікке тек басқа діндерге жататын адамдарға деген кеңпейіл, адамгершілік түсінікпен қарау сияқты көзқарастарды қалыптастыру арқылы ғана қол жеткізуге болады. Адам тұлғасының рухани қалыптасуы осы мағынада маңызды.

Өкінішке орай, діннің адамзаттың моральдық мінез-құлқына әсері қазіргі қоғамда өте тез жоғалып барады. Қоғам діннің міндетінен азат болуға ұмтылып, бұл жағдай қазіргі әлемде дерлік барлық жерде байқалуда. Алайда, бұл жағдаймен қатар, өткеннің діни және этикалық қағидаларына құрметсіздікпен бірге, қауіпсіздік сезімінің азаюы мен әлеуметтік мінез-құлықтың аласапырандығын туғызған дүрбелең де байқалады.

Егер діндік немесе дәстүрлі этикалық қағидалар қоғамда өздеріне арналған рөлін атқаруды тоқтатса, моральдық құндылықтар жаңа ұрпақтарға құрмет сезімін тудырмайды, себебі олар бұл дәстүрлі мұраны өткен заманның өмір сүру үшін қолайлы әрі тиімді деп қабылдауға бас тартуда. Мұндай ұрпақтар ішкі рухани босануға әкелетін сындарлы өтпелі кезеңнен өтудің тағдырын бастан кешіреді. Бұл, өз кезегінде, құндылықтарды қайта бағалау қажеттілігін туғызады. Өткен құндылықтар туралы туындайтын сұрақтар адам жанына жайлы және жақсы моральдық мінез-құлық кодын қалыптастыруға әкелуі мүмкін, бірақ ол міндетті емес. Керісінше, бұл толық хаосқа немесе моральдық анархия жағдайына ұласуы мүмкін. Өкінішке орай, соңғы нұсқа қазіргі адамзат қоғамының таңдауына жиі айналып отыр [4, 56 б.].

Өзгерістер желі әлемнің барлық елдерінен өтуде, шығыс пен батысты, діни және зайырлы қоғамдарды қамтып, әлемнің моральдық климатына зиян келтіретін қауіпті жел. Сонымен бірге, қазіргі әлем, айтарлықтай, өзінің материалдық қоршаған ортадағы ластануының артып келе жатқан деңгейіне қарағанда, қоғамдық ортадағы ластанудың өсіп келе жатқан деңгейіне әлдеқайда алаңдаушылық танытуы қажет.

Осылайша, қоғамды жайлаған моральдық зұлымдыққа байланысты әлемнің бір өңірін ғана ерекше атап өту әділетсіз болар еді. Әлемнің барлық жерінде адамзат қоғамдары осы зұлымдықтан бірдей дәрежеде зардап шегуде. «Еркін әлемде» жеке бостандықтың артқан санасы, тоталитаризм философиясымен басқарылатын елдерге айып тағылып отырған еркіндіктің жоқтығы, өз кезегінде, прогреске қауіпті бұрылыс береді, және бұл қоғамдағы хаостың артуына айтарлықтай жауапты.

Өркениет қозғалысы, біз қай ғаламның немесе қай дәуір туралы айтқанымызға қарамастан, әрқашан қарапайымдықтан нәзіктікке қарай жүреді. Алайда адамның психологиялық негізгі қажеттіліктері, яғни адам мінез-құлқының жасырын қозғаушы күштері, өзгеріссіз қалады. Өзгеретін тек адамның өркениет өзгерістеріне деген реакциясы. Мысалы, адам аштықты етпен немесе көкөністермен қанағаттандыра алады. Бұл өнімдердің сапасы әртүрлі болуы мүмкін. Адам оларды түрлі аспаздық тәсілдермен дайындауы мүмкін немесе оларды шикі күйінде жей алады, егер оған деген ықыласы шынайы болса. Бірақ бұл жерде ғылыми талдаудың орны маңызды,

Қоғам дамыған сайын, негізгі психологиялық қажеттіліктерге реакция да дамып, барған сайын нәзік әрі күрделі бола түседі. Бұл процесс шексіз жалғаса береді, алайда оның жылдамдығы халықтың өміріне әсер ететін экономикалық және саяси факторларға байланысты өзгеріп отыруы мүмкін. Дегенмен, қоғамның авангарды әрдайым алға жылжиды: кейде баяу, кейде жылдамдатылған қозғалыспен әрекет жасалады.

Өркениет пісіп жетілгенде немесе толығуға жеткенде, артық күрделілік пен басқа да кемістіктер бұл прогрессивті қозғалысты кері бұра бастайды. Құлдыраған қоғамдарда өркениеттің бағыты нәзіктікке қарай емес, керісінше, қайтадан дөрекілікке қарай қозғалады.

Қоғам құлдырай бастағанда немесе артық күрделілікке толы болғанда, олар дағдарысқа ұшырап, өздерінің қажеттіліктеріне алғашқы қарапайым және жануарлық реакцияларға қайта оралады. Бұл әрқашан барлық әлеуметтік және мәдени іс-әрекет салаларында бірдей байқала бермейді, бірақ әрқашан көзге түседі, егер біз адамаралық қарым-қатынастарға және рақат іздеу стиліне назар аударсақ.

Дегенмен, қоғамда қазіргі кезде үстемдік ететін әлеуметтік тенденциялардың қоғам үшін денсаулыққа зиянды және кемістік екенін қалай дәлелдей аламыз деген сұрақ туындайды? Жауап өте қарапайым. Қоғамның денсаулығын біз жеке адамның денсаулығын бағалайтын сол белгілер бойынша анықтай аламыз. Адам ауырса, өз орнын таба алмай, қоршаған ортаға қалыпты емес немесе бейімделмеген реакциялар көрсетсе, немесе адам жан дүниесінде тыныштық пен тыныштықтың орнына алаңдаушылық сезімдері пайда болса, бұл адам қатты ауырып жатыр деп диагноз қою үшін ерекше даналықты немесе жоғары білікті дәрігер болудың қажеті жоқ. Бірақ осы белгілердің барлығы қазіргі қоғамда айқын көрініс табады.

Исламның қоғамдық концепциясына сәйкес, Ислам адамның табиғи құмарлықтарын шегендеп, тәртіпке келтіреді және оларды мәдениетке бейімдейді, себебі егер оларды ауыздықтамаса, адам сезімдері мен эмоцияларында хаос туғызуы мүмкін. Ислам қоғамды мәңгілік рақатқа емес рухани және физикалық кедейлікке әкелетін құмарлықтарды қатаң түрде айыптайды немесе тыйым салады. Сонымен қатар, Ислам жаңа талғам туралы түсініктерді дамытады және

адамда мәдениетсіз және қажетті рухани білім алмаған адамдар үшін сұр және жалықтыратын болып көрінетін әрекеттерден де рақат пен қанағат табуға қабілет қалыптастырады. Осылайша, талғамдар үйлесімділікке ие болады, бастапқы сезімдік құмарлықтар ауыздықталып, тазарып, биік мақсаттарға ұмтылысқа айналады [1, 106 б.].

Капитализм, социализм және экономикалық әділеттілік

Ислам экономика мен әлеуметтік қажеттіліктердің көкжиектерінің тоғысқан жерінде де кеңес сөзіне ие. Егер бұл нұсқаулықтар өмірге енгізілсе, олар біздің қараңғылықтарымыз бен таңдарымызды таңғажайып сұлулықтың жарқырауына айналдыруы мүмкін.

Экономикалық әділеттілік – бұл керемет ұран. Осы ұранды толықтай және ешкімге бөліп бермей, бір қоғамдық жүйеге жатқызуға тырысқандарымен, бұл ұран капиталистік нарықтық экономика доктринасында да, социалистік диалектикалық материализм доктринасында да ортақ болып табылады: екі жүйе де әділеттілік туралы айтады.

Исламдағы абсолютті әділеттілік ұғымы үстемдік етуші және барлығын қамтитын ұғым болып табылады. Ол Ислам ілімінің әрбір аспектісін қамтиды. Дегенмен, бұл бәрі емес. Ислам одан да алға қадам басады.

Социализмде экономиканың негізін соншалықты толық және кемел түрде тегістеу әрекеті жасалады, сонда онда көтерілулер мен құлдырауларға орын қалмайды. Суару кезінде осындай топырақтың қай жерде болса да бірдей өнім беруі керек. Қажетсіздер тарапынан немесе қоғамның сәтсіздеу бөлігінен байлардан «мемлекеттік меншікті» күшпен «экспроприациялау» ниетімен кез-келген қауіп-қатерлер туралы сұрақтар жоғалады. Капиталистік қоғамда «тең мүмкіндіктер», табыстарды теңестіру және еркін экономика туралы әңгімелер көп, ал байлықты тең бөлу туралы сөздер аз.

Сондықтан бұл жағдайда әрқашан құқықтық талаптар мен қысым топтарын, мысалы, кәсіподақтар сияқты ұйымдарды құруға мүмкіндік бар. Олар үкіметтен немесе басқа капиталистерден ең жоғары мүмкіндіктерді талап етеді, себебі жалданып жұмыс істейтін қызметкерлер мен жұмысшылар өздерінің үнемі әділетсіздікте өмір сүріп жатқанын сезінеді.

Егер социализмді, сөзбе-сөз, мінсіз түрде қолдансақ, қоғамның ешқандай бөлігінің де талап-тілектері болмайды. Немесе мұндай қоғам ұлттық байлықты халықтың қажеттіліктеріне сәйкес теңдей бөлу үшін жеткілікті бай болады, немесе ол соншалықты кедей болады, сонда қоғамның әр мүшесі өмір сүру үшін қажетті ең қарапайым нәрселермен тең дәрежеде қамтамасыз етілмейді. Екі жағдайда да бұл сұраныс маңызды рөл атқаратын қоғам болмайды.

Капиталистік қоғам, екінші жағынан, сұранысқа бағытталған. Сәтсіздеу қоғамның бөлігі өз наразылығын білдіру мүмкіндігіне ие болуы керек және оның естілгенін қамтамасыз етуі қажет: сондықтан да қысым топтарын құру қажеттілігі, ереуілдерге деген сұраныс пайда болады, сонымен қатар өндірістік айыппұлдар, локауттар және соған ұқсас нәрселер пайда болады [5, 24 б.].

Ислам болса, үкімет пен қоғамның бай топтарына үнемі еске салып отыруды көздейді, олардың өз мүдделерінде экономикалық жүйеде әділеттілікті орнату

маңызды екенін. Оларға сондай-ақ қалғандардың құқықтарының орындалуын қадағалау міндеті жүктеледі.

Бір қарағанда, Ислам бұл мәселеде социалистік қоғаммен келіседі, бірақ бұл ұқсастық тек сыртқы болып табылады. Ислам өз мақсатына социализмнің күшпен шаралар қолдануынсыз жетеді.

Исламның бұл мәселе бойынша көзқарасы диалектикалық материализм философиясына ұқсас күйретуші және механикалық емес. Исламдық қоғамдық жүйе адам психикасының ішкі заңдарымен терең байланысты. Одан басқа, Ислам өз құқықтарын қанағаттандыру талаптарын басқа адамдардың құқықтарын қанағаттандыру қажеттілігін түсінумен үйлестіретін атмосфера жасайды. Саналық деңгей мен жақындардың азаптарына деген сезімталдық соншалықты жоғары, бұл қоғамның барлық мүшелері жалпы алғанда өздеріне қоғамға не қарыз екендігін, қоғамның оларға не қарыз екендігінен гөрі көбірек ойланатын деңгейге жеткен.

«Исламдық экономикалық тәртіп капитализмнің Прокруст төсегіне де, социализмнің тар шеңберлеріне де сыймайды. Исламның экономикалық философиясы ғылыми сипатқа ие, бірақ ол механикалық емес. Ол тәртіптелген, алайда шектейтін емес. Ол жеке меншікті иемденуге рұқсат береді және жеке бастаманы қолдайды, бірақ ашкөздікке және азғантай адамдардың қолында үлкен байлықтың жинақталуына жол бермейді, сол уақытта қоғамның қалған бөлігі әділетсіздіктен зардап шегіп, қатыгез әрі аяусыз қанау жүйесіне тәуелді болып қалады» [6, 65 б.] .

Ислам, капитализм және коммунизм экономикалық философиялары арасында үш негізгі айырмашылық бар. Капитализмде капитал пайыз арқылы көбейтіле алады. Мұнда басты принцип ретінде капиталдың өсу құқығы ешқандай күмәнсіз қабылданған. Пайыз капиталды ұлғайтудың негізгі қозғаушы күші рөлін атқарады, ал ол кейіннен өнім өндіру желісінің энергетикасы рөлін атқарады. Пайыз капиталдың айналымда болуын ынталандырушы фактор ретінде қолданылады.

Ғылыми социализмде капиталдың айналымы мен қозғалысына ынталандырушы күш ретінде пайыз жоқ болса да, капитал өздігінен бар болып, мемлекет тарапынан монополияланады. Осылайша, оның айналымы үшін ынталандырушы күштерге қажеттілік қалмайды.

Еркін жеке бастамада, капиталға пайыз төленсе де, төленбесе де, капиталға ие болу сезімі адамның оны мүмкіндігінше тезірек көбейтуге ұмтылуына жеткілікті. Егер қарызға алынған ақшаларға пайыз төлеу қажет болса, пайыздық мөлшерлеме бастапқы нүкте рөлін атқарады. Ол капиталдың салыстырмалы өсуі немесе азаюын бақылауға мүмкіндік беретін терезеге ұқсайды. Социалистік экономикалық жүйеде мұндай қажеттілік те жоқ, себебі капиталды пайдаланатындар оны иемденбейді, әрі экономикалық өсу қарқынын анықтайтын құралдар жоқ.

Социалистік экономикалық жүйедегі құрылымда барлық мемлекеттік мүліктің мемлекет тарапынан күшпен алынып қоюы пайыздық мүдде принципін мүлдем орынсыз және мәнсіз етеді. Мұндағы басты мәселе, егер пайыздық мөлшерлеменің өсуі сізді осы өсудің ақшалай көрінісінен үлкен пайда алуға

мәжбүр етпесе, онда сіз барлық бастамадан және жауапкершіліктен айырылып қаласыз [5, 109 б.].

Егер коммунистік мемлекеттің барлық айналым капиталын, мысалы, банкке салынған жағдайда қанша пайыздық мүдде жинайтынынан бағалауға болатын болса, бұл бізге экономикалық жағдайдың бір көрінісін берер еді. Басқа көрініс біздің көз алдымызға, егер біз бұл экономиканы пайда мен шығындар тұрғысынан бағаласақ, келер еді. Әрине, бұл жерде көптеген қиындықтар туындайды, мысалы, жалақыны бағалау және т.б. Алайда, егер бұл іске қаржы саласындағы сарапшылар араласса, мұндай қиындықтарды жеңу мүмкін. Осы екі алынған көріністі салыстыру бізге өте құнды нәтижелер беретіні анық.

Мүмкін, осы жолмен социалистік экономиканың құлдырауының шынайы себептері көрсетілетін болар еді. Дегенмен, мұндай ауқымды тапсырманы шешпей-ақ, негізгі себептерді көрсету мүлдем қиын емес. Себебі, мемлекет өзі монополистке айналғандықтан, ол капиталды пайдалану бойынша шығындар, жоғалтулар және сәтсіздіктер туралы ескерту жасайтын сыртқы бақылау жүйесінен айырылады, өйткені мемлекет өз алдына қаржылық міндеттемелерге ие болмайды және ешкімге есеп бермейді. Мұндай жағдай, табиғи түрде ішкі қауіптерге толы болып келеді. Жеке қызығушылықтың және капиталды пайдалану барысында пайда мен шығындарды сигналдандыру жүйесінің жоқтығы экономикада иррационалды хаос туғызады. Шығындардың көлемі барған сайын арта түседі.

Тағы да, мұндай экономикада капиталды аудару тәжірибесі ешқандай бақылаусыз жүзеге асырылады. Мысалы, социалистік мемлекеттерде нарықтық экономикасы бар шетелдік мемлекеттермен салыстырғанда өздерінің экономикалық өсуін бағалайтын механизм жоқ. Оған қоса, коммунистік мемлекет қорғанысқа, қауіпсіздік қызметіне және құқық тәртібін бақылауға әлдеқайда көп шығын жұмсайды.

Осы және басқа да ұқсас факторлар экономикаға ауыр салмақ түсіреді. Соңғы апатты, әрине, кешіктіруге болады, бірақ оны болдырмауға болмайды.

Коммунизм әл-ауқат өндірісіне тікелей және мүдделі қатысу үшін бастаманы қамтамасыз етпесе де, Ислам адамдарға барлық бастамаларды инициатива қалдырады.

Ислам өсімқорлық пен пайыздық қызығушылық жүйесін жоққа шығарады, бірақ одан туындайтын мәселелерді коммунистік әлеммен бөліспейді. Капиталды өнімсіз пайдалануға жол бермейтін қызығушылық болмаған жағдайда, Ислам жылжымайтын капиталды бақылайды. Бұл бақылау жүйесі Зекет деп аталады және бұл пайдаға немесе кіріске емес, меншікті капиталға салынатын салықтың бір түрі [6, 84 б.].

Айырмашылық мүлдем айқын. Капиталистік қоғамдарда капитал аз ғана адамдардың қолында шоғырланған, оларды үлкен пайыздармен көбейтуге деген құмарлық басқарады, және капитал айналымға түседі, оның мақсаты - қазіргі пайыздық мөлшерлемеден көп кіріс алу. Егер бұл мақсатқа қол жеткізілмесе, экономикада құлдырау басталады. Ал Исламда болса, Зекет төлемдерінің әсерінен кез-келген жылжымайтын капиталдың уақыт өте келе азайып кететінінен қорқып, артық жинақтары бар әрбір адам оларды айналымға жіберуге мәжбүр, осылайша Зекеттен жабатын пайда алуға ұмтылады.

Ислам бойынша экономикалық проблемаларға жауап капитализм де, ғылыми социализм де емес. Исламның экономикалық жүйесі банк пайыздары факторының толық болмауы жағдайында жұмыс істейді. Осыған қарамастан, бізде осы фактордың жоқтығынан инфляцияның демоны соншалықты өршіп, бағаны кез келген бақылаудан шығарарлықтай жағдайлар туралы тарихи немесе қазіргі заманғы дәлелдер жоқ. Бүгінгі таңда біз пайыздық мөлшерлемелердің немесе олардың болмауының инфляцияның өсуіне әсерін бақылаудың өте қызықты мүмкіндігіне ие боламыз.

Мао Цзе Дун дәуірінде Қытай үкіметі экономика саласындағы эксперименттерімен танымал болды. Олардың кейбірі сәтсіз болды, ал кейбіреулері тамаша нәтижелер берді. Алайда, Мао Цзе Дунның билігі кезінде пайыздық мүддеге не ішкі экономикада, не халықаралық деңгейде ешқандай рөл берілмеді. Дегенмен, осы кезеңде инфляцияның айтарлықтай өсуі байқалған жоқ. Нақтысында, елдегі өндіріс өскен кезде, баға төмендей бастады.

Осыған қарағанда, Израильде, бәлкім, әлемдегі ең капиталистік елде, инфляцияның өсуі әлемдегі ең жоғары деңгейде болып тұр, тек Латын Америка елдері мен соғыстан кейінгі Еуропаның, әсіресе Германияның ерекше жағдайларын қоспағанда. Бірақ бұл қалыпты жағдай емес еді. Барлық басқа факторлар тең болған жағдайда, пайыздық мүдденің рөлін кез-келген экономикада инфляциялық деп атауға болады.

Қазіргі уақытта Ұлыбританиядағы жоғары пайыздық және есептеу ставкалары туралы қызу пікірталастар бізге зерттеуге қызықты мысал береді. Ұзақ уақыт бойы консерваторлар үкіметі пайыздық ставкаларды әдейі жоғары деңгейде ұстап келеді, олардың жарияланған бір ғана мақсаты бар: тұтынуды азайтып, инфляцияны төмендету. Экономика мұндай тәжірибеден туындаған стресс жағдайының қиналып жатыр.

Осыдан көп нәрсені үйренуге болады. Барлық басқа нәрселерден бөлек, мұндай зерттеу бізге экономикалық шешімдердің қаншалықты маңызды екендігін және оларды өздері даулы теориялар негізінде қабылдаудың мысалын ұсынады.

Пайыздық ставкалар неғұрлым жоғары болса, инфляция соғұрлым төмен болады деген байқау, секілді, соншалықты ұзақ уақыт бойы пайыздық ставкаларды табиғи емес жоғары деңгейде ұстап тұрудың жалғыз себебі болып көрінеді.

Қазіргі уақытта Ұлыбританияда болып жатқан жағдайды ескере отырып, пайыздық ставкалар инфляцияның өсуінің шынайы себепшісі болған емес. Экономиканың көптеген салаларын дұрыс басқармау және жалпы экономикалық саясаттың қателіктері инфляцияның салыстырмалы жоғары өсуіне әкелді. Бұл стратегияның басында инфляцияның өсуін бәсеңдетуге көмектесу мүмкін болғанымен, ол қуатты факторларды іске қосты, олар өз кезегінде күшті жанама әсер етеді. Осы факторлардың жұмысы арқасында ел басқарылмайтын құлдырау процесіне тартылып, жұмыссыздық бірнеше есе артады.

Консервативті үкіметтің шешім қабылдау процесіне жетекші экономистер, қаржылық жоспарлау саласының тәжірибелі мамандары, орталық банктердің директорлары және басқа да сарапшылар қатыспағанына сену қиын. Пайыздық мөлшерлемелерін төмендету осы уақытқа дейін соншалықты ұзақ созылғанына

нақты бір себеп болуы керек, өйткені олар тек инфляция қарқынын баяулатуға маңызды деген сыртқы себеппен жоғары деңгейде сақталуда.

Жалпы алғанда, осындай экономикалық жүйелер жылдам қарқынмен ауыр дағдарысқа жақындап келеді. Сіз өзіңіздің болашағыңызды мәңгіге қазіргі уақытқа бере алмайсыз, себебі абайсыз шығындар инфляцияның қарқынын арттырып, ақырында қаржылық апаттың шетіне әкеледі. Пайыздық ставкаларды көтеру арқылы инфляциямен күресу және ақша айналымын қысқарту үміті экономикалық құлдырауға әкелетін оқиғалар тізбегін бастайды.

Ислам, негізінен, капитализмді де, социализмді де толықтай теріске шығармайды, керісінше, екі экономикалық ілімнің жақсы жақтарын сақтайтын ерекше рухани құбылыс.

Мемлекеттік басқару, демократия және секуляризм мәселелері

Саясаттағы бейбітшілік мәселесін ұлттық және халықаралық деңгейде мұқият қарастыру қажет. Ұлттық саясат туралы сөз болғанда, басты сұрақ – қай саяси жүйе адам үшін, оның тұлғалық қалыптасуы үшін ең жақсы екендігі. Мұнда қайтадан біз саяси жүйелер мен олардың ішіндегі кемшіліктер адамдардың қайғы-қасіреті мен қанағаттанбаушылығына жауапты ма, әлде жауап әлдеқайда тереңірек жатыр ма дегенге көз жеткізуіміз қажет.

Жүйені ме, әлде оны басқарушыларды айыптау керек пе? Демократиялық жолмен сайланған, бірақ аморальды, сараң немесе коррупцияланған саяси басшылық қоғам үшін тоталитарлық диктатурадан гөрі қабылдауға лайықты және пайдалы бола ала ма?

Барлық саяси бейбітшілікті орнату және қамтамасыз ету тұрғысынан Ислам қазіргі саяси қайраткерлер үшін кеңес беретін сөзге ие. Ислам адам іс-әрекетінің барлық саласында абсолютті моральдің үстем болуына ерекше мән береді, және саясат осы тұрғыдан ерекшелік емес.

Исламда ешқандай саяси жүйе барлық қалғандардан артық деп саналмайтынынан бастайық. Сөзсіз, Ислам халықтың еркімен сайланатын демократиялық жүйе туралы айтады, алайда бұл Ислам ұсынған жалғыз жүйе емес. Сонымен қатар, ешбір универсалды дін адамзатқа тек бір ғана басқару жүйесін таңдауды негіздемейді, себебі оны барлық елдер мен әлемдегі барлық қоғамдарға қолдану рәсімі мүмкін емес.

Дүниежүзіндегі ең дамыған елдерде демократия әлі де сол биік идеалды деңгейге жеткен жоқ, оны соңғы саяси форма деп атауға болады. Капитализмнің өрлеуі мен капиталистік елдерде өте қуатты саяси машинаның құрылуымен, бұл елдерде шынайы демократиялық сайлауларды өткізу қиын мәселе екені белгілі.

Осылайша, батыстық үлгідегі демократияның африкалық, азиялық немесе оңтүстік-америкалық елдерде, сондай-ақ «Ислам елдерінде» үстемдік етуі туралы әңгімелер бос және шынайы емес талаптармен тең.

Исламның ілімі әлемнің ешбір саяси жүйесін теріске шығармайды, бірақ Ислам халықтың тарихи қалыптасқан дәстүрлеріне, сол не басқа елде басымдық танытатын ерекшеліктеріне негізделген таңдау жасауын қалдырады. Ислам өзінің назарын басқару формасына емес, үкіметтің өз міндеттерін қалай орындауына аударады.

Егер басқару жүйесі Исламның идеалына сай келсе, яғни азаматтардың сенімін ақтай алатын болса, онда оның әртүрлі формалары - феодалдық аристократия, монархия, демократия және басқалары - Исламда рұқсат етіледі.

Монархтар да, дәл сол сияқты, демократиялық жолмен сайланған премьер-министрлер де жақсы немесе жаман болуы мүмкін.

Ислам ілімі бойынша, демократиялық таңдау да абсолютті дұрыс таңдау болып табылмайды. Халықтың көпшілігі ұлы басшының қасиеттерін адамда анықтау қабілетіне ие болмауы мүмкін, сондықтан егер ол басқаруға ұсынылса, оны қарсы алады. Барлық саяси критерийлер бойынша оның тағайындалуы диктаторлық ретінде қабылданады.

Демократиялық сайлау формасына тән кемшілік - халық массалары таңдауын өз бетінше және соңғы бағалаулар негізінде жасайды, сондықтан олар шын мәнінде өздеріне ең пайдалы болатын басқарудың қасиеттерін өздігінен бағалай алмайды [7, 112 б.].

Демократия түсінігі, өз грек шығу тегіне қарамастан, Авраам Линкольннің Геттисбургтегі анықтамасына негізделген: халықтың құрған, халықтың бақылауында болатын және халық үшін бар үкімет. Бұл шынымен қызықты клише, бірақ әлемнің ешбір жерінде ол толықтай қолданылмайды. Бұл анықтаманың үшінші бөлігі - халық үшін өте белгісіз әрі қауіпті. Нені толық жауапкершілікпен халық үшін бар деп айтуға болады? Көпшіліктің басқару жүйесінде, жиі жағдайда, халық үшін бар нәрсе шын мәнінде тек көпшіліктің мүддесі үшін бар, бірақ қалған азшылық үшін емес.

Демократиялық жүйеде өмірлік маңызды шешім тек абсолютті көпшіліктің мүддесіне негізделіп қабылдануы мүмкін. Алайда, егер фактілер мен сандарды тереңірек зерттесеңіз, шын мәнінде бұл азшылықтың шешімі екенін, ол демократиялық жолмен қабылданып, көпшілікке таңылғанын байқап аласыз.

Көптеген мүмкіндіктердің бірі – басқарушы партияның билік шыңына жетуі, көпшіліктің дауыс беру округтерінің басым бөлігінде минималды көпшілікке қол жеткізу арқылы. Тағы да, егер дауыс берушілер аз болса, басқарушы партия шын мәнінде халықтың көпшілігінің қолдауына ие екенін күмәндандыруға болады. Тіпті егер партияға абсолютті көпшілік дауыс берсе де, оның нақты басқару кезеңінде көптеген өзгерістер орын алуы мүмкін. Қоғамдық пікір соншалықты түбегейлі өзгеруі мүмкін, бұл қазіргі үкіметті халықтың көпшілігінің шынайы өкілі болудан қалдырады.

Ақырында, дауыс берушілердің көзқарастары мен бейімділіктерінің біртіндеп өзгеруі әрбір үкіметтің ауысуында айқын көрінеді. Тіпті егер үкімет өз сайлаушылары арасында танымал болса да, белгілі бір маңызды шешімдерді қабылдау кезінде басқарушы партияның айтарлықтай мүшелері көпшіліктің пікірімен келіспей, бірақ партиялық адалдық тұрғысынан «қолдайды». Егер билік партиясының күшінің оппозициямен салыстырғандағы айырмашылығы елеулі болса, онда көбінесе осындай «көпшіліктің шешімі» шын мәнінде азшылықтың шешімі болып шығып, халыққа таңылады.

Халық үшін не жақсы екендігі туралы түсініктің уақыт өте өзгеретінін атап өткен жөн. Егер шешімдер абсолютті принциптерге негізделмей, халық үшін жақсы деген оймен немесе, кем дегенде, осы партия халық үшін қолайлы деп санайтын нәрсеге негізделіп қабылданса, онда саясат үнемі өзгеріп, құбылып

отырады. Бүгін жақсы болған нәрсе ертең жаман болуы мүмкін, немесе керісінше болуы да ғажап емес.

Көшедегі адам үшін мұндай жағдай жұмбақ болып көрінуі мүмкін. Жарты ғасырға жуық уақыт бойы коммунизм эксперименттері жер шарының жартысында да халықтың игілігі идеясында негізделген болатын. Барлық социалистік мемлекеттер диктаторлық болған жоқ.

Социалистік және демократиялық мемлекеттер арасында халық үкіметі тұрғысынан қарағанда айырым сызығын тарту өте қиын екенін де атап өткен жөн. Барлық социалистік елдердің үкіметтерін олардың болмысы халыққа тәуелді емес деп кінәлау қалай әділ болар еді? Әрине, тоталитарлық мемлекетте сайлаушыларға кімге дауыс беру керектігін мәжбүр ету мүмкіндігі бар, осылайша баламалы тұлғалар үшін орын қалмайды. Дегенмен, ұқсас, бірақ кейбір өзгеше, бірақ та қысым көрсету тактикасы демократиялық басқару жүйесіне ие көптеген елдерде де кеңінен қолданылады, бірнеше батыс елдерін қоспағанда [8, 31 б.].

Нақты айтқанда, әлемнің көп бөлігінде демократия шынайы түрде көрініс таба алмайды және шын мәнінде үкіметті сайлау халықтың бақылауында өте сирек болады. Сайлаулар кезінде түрлі шаралар мен айла-амалдардың көмегімен, полиция мен құпия қызметтердің қорқынышы арқылы әлемдегі демократия соншалықты девальвацияланған, сондықтан одан көп нәрсе қалған жоқ.

Ислами құқық бойынша адамдар өздерін қанағаттандыратын басқару жүйесін таңдау құқығына ие. Демократия, монархия, тайпалық немесе феодалдық жүйелер халық оларды өзінің дәстүрлі мұрасы ретінде қабылдаған жағдайда жарамды деп есептеледі [3, 256 б.].

Әйтеуір, демократия қағидат ретінде Құранда таңдалып, қатты ұсынылғаны байқалды. Мұсылмандарға демократиялық жүйені қабылдауға кеңес беріледі, алайда ол батыс демократиясының жүйесіне толықтай ұқсас болмауы мүмкін.

Ислам Құранда демократияның бос және мағынасыз анықтамасын бермейді. Ол тек өмірлік маңызы бар принциптермен ғана айналысады, қалғанын халықтың өз еркіне қалдырады.

Исламның демократия ұғымы тек екі тірекке негізделеді.

1. Демократиялық сайлау процесі сенім мен адалдыққа негізделуі тиіс. Ислам бізге дауыс беру құқығын пайдаланған кезде Алланың сізді бақылап отырғанын түсініп, шешіміңіз үшін жауапкершілікті сезіну керек деп көрсетеді. Елдің сенімін ақтай алатын және өзіне сенім білдіруге лайық адамдарға дауыс беріңіз. Бұл өсиетте дауыс беру құқығына ие болғандар оны пайдалану міндеті бар екендігі айқын көрсетіледі, егер сізге кедергі келтіретін және сізге байланысты емес жағдайлар болмаса, сондай-ақ сізге дауыс беру құқығыңызды пайдалануға кедергі келтірмесе.

2. Үкіметтер өз міндеттерін абсолютті әділдік принципіне негізделіп орындауы тиіс. Ислам демократиясының екінші тірегі, қандай да бір шешім қабылдаған кезде оны абсолютті әділдік принципіне сәйкес қабылдау керек екенін білдіреді. Саяси, экономикалық, әлеуметтік немесе діни мәселе туралы сөз болып жатқанда, әділдіктен бас тартуға болмайды. Үкімет құрылғаннан кейін, басқарушы партия ішінде дауыс беру тек әділдік дауысы бойынша жүргізілуі керек. Сондықтан, жеке мүдделер немесе саяси себептер шешім қабылдау

процесіне әсер етпеуі тиіс. Ақырында, осы өзгермейтін негізде қабылданған әрбір шешім шын мәнінде және іс жүзінде халықтық болады [7, 51 б.].

Ислам мемлекеттілік мәселесін мұсылмандық және басқа мемлекеттер арасында ешқандай айырмашылық жасамастан қарастырады. Ислам мемлекеттегі барлық азаматтарына мемлекетшілдік және заңдылық мәселелерінде бірдей қарауға бейтарап орталық өкілдігінің идеясын қолдайды, және діни айырмашылықтар мұнда ешқандай рөл атқармайды.

Адам мен Алланың арасындағы қатынастар туралы сөз болғанда, бұл сала тек дінге тиесілі, және мемлекет оған араласуға құқылы емес. Сенімдер мен дінді уағыздауда толық және толыққанды еркіндік болуы тиіс. Адамның негізгі құқығы – тек сенетін нәрсесіне сену ғана емес, сонымен қатар өзінің діни міндеттерін өз діні немесе пұтқа табынушылық сенімі бойынша орындау. Ислам бойынша, демек, дін мемлекет істеріне араласуға құқылы емес, сондай-ақ мемлекет те діннің рухани саласына араласуға құқылы емес. Исламда құқықтар мен міндеттер айқын белгіленген, бірақ дін мен мемлекет арасындағы қарама-қайшылық мәселесі орынсыз.

Өкінішке орай, көптеген секулярлы мемлекеттер секуляризацияның шекарасын оның табиғи ауқымынан әлдеқайда кеңірек созу әдетін қалыптастырған. Бұл әлемдегі теократиялық мемлекеттер немесе діндар иерархиясының дұрыс емес ықпалында болған мемлекеттерге де қатысты айтылады.

Діншіл фанатиктер басқарған мемлекеттердің тар көзқарастарын түсінбеуге болады, бірақ бір жағынан, оларды белгілі бір дәрежеде түсінуге де болады. Алайда, секулярлы елдердегі «дамыған және өркениетті» адамдар арасында мұндай пісіп жетілмеген мінез-құлықты көргенде, оған сену қиын. Бұл адамдардың саяси мінез-құлқында түсіну қиын болатын жалғыз нәрсе емес, және одан басқа да элементтер кездеседі.

Шынайы Ислам басқару жүйесінде үкіметтің міндеті – адамдардың мәселелеріне назар аудару, солайша адамдар өз құқықтарын талап ету үшін ереуілдерге, демонстрацияларға, саботажға немесе шағымдарға жүгінбеуі тиіс.

Билік басындағылар өз міндеттерін орындауы тиіс, солайша тәртіпсіздіктер, хаос, азап пен қайғы-қасірет тудырмай, керісінше, қоғамның барлық саласында тыныштық орнату үшін өз әрекеттерін бағыттауы керек.

Бүгінгі таңда саясаткерлер мен мемлекеттік қызметкерлер де Ислам ілімдеріне мұқтаж. Халықаралық қатынастарда оның негізі – абсолютті әділдік талап ететін дін.

Қорытынды

Қорытындылай келе, егер біз діни қатынастарды ішкі және сыртқы тұрғыдан реформаламасақ, дін бейбітшілікті орнату мақсатында біздің күш-жігерімізге теріс әсер ете бермек. Дін бейбітшілік орнатуда, түрлі ағымдар мен діндер арасындағы түсініспеушіліктерді жоюда, «ізгілікпен өмір сүр және басқаларға да өмір сүруге мүмкіндік бер» принципі ұстануда маңызды рөл атқаруы керек еді. Алайда, соңғы уақытта дін әлемде бейбітшілік орнатуда аса маңызды рөл атқармайды. Керісінше, тәртіпсіздіктер мен қантөгістерді қоздыру, қоғамды кедейшілікке ұшырату және оған зорлық-зомбылық әкелу тұрғысынан дін әлі

күнге дейін күшті рөл атқаруда, және оны төмен бағалауға болмайды. Егер осы мәселеге дұрыс көңіл бөлмей, қателіктерді түсінбей, ғаламдық бейбітшілікті қамтамасыз ету мүмкін емес.

Ішкі тұрғыда, діни сенімдер күшті толқуларға алып келіп, өз дінінің ізбасарлары арасындағы қателіктер үшін азшылық топтарға қайғы мен азап тудыруы мүмкін және адамның тұлғалық келбетін төмендетеді.

Адамзаттың барлық салаларында бейбітшілікті орнатуда шынайы діндердің атқара алатын рөлін зерттеу үшін әртүрлі топтардың өз ізбасарлары арасында бейбітшілік орнатуда қалай әрекет ететінін дұрыс талдау өте маңызды. Сонымен қатар, әртүрлі діндердің бір-бірімен бейбіт өмір сүруге үйренуге мүмкіндігі бар ма, соған да назар аудару қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Хазрат Мирза Тахир Ахмад. Ислам отвечает на вопросы современности. Пер. Равиль Бухараев. Лондон, Ислам Интернейшнл Пабליкейшн, 1997.- 345с.
- 2 Томас Фридаман. Плоский мир. Под ред. Александрова Е.Астана, 2014.-640с.
- 3 Британская Энциклопедия: проф Нольдеке, под главой Коран.- 654 с.
- 4 Хазрат Мирза Гулам Ахмад. Философия Исламских Учений. Лондонская Мечеть, 1979.- 382 с.
- 5 Тома Пикетти. Капитал и идеология. 2020.- 256с.
- 6 Хазрат Башируддин Ахмад. Экономическая структура Исламского общества. Лондон, Ислам Интернейшнл Пабליкейшн, 2013. – 254 с.
- 7 Хазрат Мирза Масрур Ахмад. Мировой кризис и путь к миру. Ислам Интернейшнл Пабликейшн, 2018. – 423 с.
- 8 В переводе с оригинальный урду «Tohfa Qaisariya 259», Roohani Khazain (Духовные сокровища), том 12, Unwin Brothers, Gresham Press, Old Woking, Surrey, 2014.

Transliteration

- 1 Hazrat Mirza Tahir Ahmad. Islam otvechaet na voprosy sovremennosti [Islam answers the questions of modernity]. Per. Ravil' Buharaev. London, Islam Internejshnl Pablikejshn, 1997.- 345s.
- 2 Tomas Fridaman. Ploskij mir:[The World is Flat]. Pod red. Aleksandrova E. Astana, 2014.- 640s.
- 3 Britanskaja Jenciklopedija: prof Nol'deke, pod glavoj Koran [Encyclopedia Britannica: Prof. Noldeke, under the head of the Quran].- 654 s
- 4 Hazrat Mirza Gulam Ahmad. Filosoftja Islamskih Uchenij[The Philosophy of Islamic Teachings]. Londonskaja Mechet', 1979.- 382 s.
- 5 Toma Piketti. Kapital i ideologija[Capital and ideology]. 2020.- 256s.
- 6 Hazrat Bashiruddin Ahmad. Ekonomicheskaja struktura Islamskogo obshhestva[The economic structure of Islamic society]. London, Islam Internejshnl Pablikejshn, 2013. – 254 s.
- 7 Hazrat Mirza Masrur Ahmad. Mirovoj krizis i put' k miru[The global crisis and the path to peace]. Islam Internejshnl Pablikejshn, 2018. – 423 s.
- 8 V perevode s original'nyj urdu «Tohfa Qaisariya 259», Roohani Khazain (Duhovnye sokrovishha), tom 12, Unwin Brothers, Gresham Press, Old Woking, Surrey, 2014.

Карибаев О.О., Симтиков Ж.К.

Особенности проблем социальной ответственности и справедливости в ислам

Аннотация. В статье рассмотрены отношения ислама на экономическую, социальную и политическую организацию общества и на процесс духовного формирования личности. Рассматривается, как исламские принципы и учения формируют основы социального устройства, включая ценности справедливости, солидарности и коллективной ответственности. В экономической сфере анализируются концепты исламской экономики, принципов справедливой торговли и социальной ответственности, которые влияют на организацию рынка и распределение ресурсов. Особое внимание уделяется взаимодействию между традиционными исламскими учениями и современными подходами в экономике, социальной политике и государственной власти.

Ключевые слова: Ислам, мораль, рынок, социум, ценность, справедливость, капитал, личность, духовность, государственная власть

Karibayev O.O., Simtikov Zh.K.

The Specifics of the Problems of Social Responsibility and Justice in Islam

Abstract. The article examines the impact of Islam on the economic, social and political organization of society. It examines how Islamic principles and teachings form the foundations of a social structure, including the values of justice, solidarity and collective responsibility. In the economic sphere, the concepts of Islamic economics, principles of fair trade and social responsibility are analyzed, which affect the organization of the market and the allocation of resources. Special attention is paid to the interaction between traditional Islamic teachings and modern approaches in economics, social policy and government.

Keywords: Islam, morality, market, society, value, justice, capital, personality, spirituality, state power

Келін түсті 27.02.2025

Қабылданды 01.06.2025